ANαliZA

časopis za kritično misel

Letnik 3, številka 3-4, junij 2000 · ISSN 1408-2969

RECENZIJA

Nenad Miščević

Recenzija: Mauro Antonelli: Alle radici del movimento fenomenologico: Psicologia e metafisica nel giovane Franz Brentano

Citiranje: Nenad Miščević, »Recenzija: Mauro Antonelli: Alle radici del movimento fenomenologico: Psicologia e metafisica nel giovane Franz Brentano«, *Analiza: časopis za kritično misel* 3, št. 3-4 (1999): 151–154.

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna (CC BY 4.0), https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sl.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

Elektronska različica je bila leta 2026 rekonstruirana iz izvirnih stavnih datotek in preverjena s tiskano izdajo. Številke strani ustrezajo tiskani izdaji; prelomi strani znotraj prispevka se lahko nekoliko razlikujejo.

Mauro Antonelli
recenziral Nenad Miščević

ALLE RADICI DEL MOVIMENTO FENOMENOLOGICO: PSICOLOGIA E METAFISICA NEL GIOVANE FRANZ BRENTANO

Pitagora Editrice, Bologna 1996

Italijansko-avstrijski zgodovinar filozofije Mauro Antonelli (relativno mlad avtor, ki v svojih poznih tridesetih letih predava v Gradcu in Padovi) je objavil zanimivo in obsežno knjigo o Brentanu (skupaj s kratkim povzetkom, knjižico *Franz Brentano psicologo*, Bologna 1966, namenjeno študentom), ki je nenavadno bogat vir zgodovinskih informacij. (Knjiga izhaja iz doktorskega dela v nemščini *Die Wurzeln der phänomenologischen Bewegung: Psychologie und Metaphysik beim jungen Franz Brentano*.) Vsako temo uvede splošni zgodovinski pregled, ki izpostavlja manj znane predhodnike in vire Brentanovih stališč ter tako umešča njegovo misel v zgodovinski kontekst (na primer srednjeveške mereološke teorije, manj obravnavanih nemško govorečih *filozofov duha* v devetnajstem stoletju prevladujočega psihologističnega prepričanja, kot sta Trendelenburg in Beneke, in zgodovine pojma intencionalnosti).

Poglavitna vrlina knjige je v Antonellijevi metodični in skrbni interpretaciji Brentana. Tukaj ne bom ponavljal glavnih stopenj Brentanovega razvoja, ki jih Antonelli prikaže z vso avtoriteto, temveč bom preprosto izpostavil nekaj zanimivih vprašanj in problemov, na katere daje precej prepričljive odgovore.

V Sloveniji že obstaja majhna, toda pomembna tradicija analitičnega branja Brentana, tako da je sledeče vprašanje za bralca posebej zanimivo. Kakšna je vloga empiricistično-pozitivistične tradicije v razvoju Brentanove misli? Antonelli dokazuje, da je ta tradicija oblikovala veliko večino Brentanovih metodoloških predpostavk, še posebej pa njegovo glavno idejo opisne psihologije in njegovo stališče o metafiziki kot znanosti. “Vera philosophiae methodus null alia nisi scientiae naturalis est” (četrta teza Brentanove habilitacije). Brentano hoče poudariti zbliževanje sodobnega empiricizma in aristotelijanskega projekta (str. 159). V tem okviru je zanimivo omeniti Antonellijev predlog, da je med velikimi osebnostmi zgodnje sodobnosti Brentano bližji Locku in kasnejšim britanskim avtorjem, kot

je Bain, kakor pa Descartesu (str. 356).

Kakšna je zveza med "empirično", opisno psihologijo (in tem, kar bi sedaj imenovali filozofija psihologije) ter bolj abstraktnim področjem metafizike? Mnogi, ki so brali Brentana, so v njegovih metafizičnih delih – kot je *Nauk o kategorijah*, če omenim knjigo, ki je prevedena v slovenščino – opazili obilico primerov iz psihologije. Ker je prevod njegove monumentalne *Psihologije* na poti, bodo naši bralci lahko presodili sami. Uporaba mentalnih primerov nikakor ni ključje. Psihologija mora odigrati temeljno vlogo. Posebne znanosti so za filozofijo kot splošno podjetje temeljne (str. 141), za psihologijo pa to še posebej velja. Po Brentanovem zgodnjem naziranju bi se morala filozofija, kadar ima opravka z bitjo, osredotočiti na bit in njene lastnosti, ki jih razkrijemo s pojmi, izpeljanimi iz notranjega izkustva (navedek iz rokopisa, str. 169). Brentano je to temeljno vlogo psihologije na različnih točkah v svoji karieri zagovarjal z različnimi premisleki, Antonelli pa zvesto poroča o njegovih motivih. En razlog je povezan s stališčem, da je psihologija, ki tako povezuje epistemološke vidike s tistimi bolj ontološkimi in logičnimi (str. 120), temeljna za teorijo védenja (=transcendentalna filozofija). Drugi razlog je bolj teološkega značaja: vse vodilne ideje kozmološkega reda ter božje volje in uma izhajajo iz notranjega izkustva. Vsekakor pa se najpomembnejši premislek nanaša na gotovost notranjega izkustva: to je edini samoumevni vir védenja o biti (str. 174). Ne samo, da so kategorije biti bolje razvite in prikazane na mentalnem kot na fizičnem, ampak naše teorije o mentalnem predstavljajo temelj ontologije. Skratka: v delih po letu 1870 je metafizika osnovana na psihologiji in je asimetrično neodvisna od nje! (str. 235)

Naj ilustriram konsistentnost Antonellijeve interpretacije s prikazom dveh bistvenih vprašanj: najprej metafizičnega, ki se nanaša predvsem na pomembnost mereologije znotraj metafizike, in drugega iz filozofske psihologije, ki se nanaša na status ega ali jaza. Pomembna stvar, ki se jo lahko naučimo iz mereološkega poglavja Antonellijeve knjige, je, da igra mereologija že pri Brentanu kritično, "deflacijsko" vlogo, ki jo bo – od Lesniewskega do Goodmana in naprej – značilno igrala v svoji čisto ekstenzionalni preobleki analitične tradicije 20. stoletja. Naloga mereologije je osvoboditi ontologijo "metafizičnih" vezi, *tj*. znanstveno nekorektnih modalnih in substancialnih pojmov, kjer je "metafizika", kot izpostavi Antonelli, vzeta v smislu Comta (str. 159). Antonelli uvršča Brentana v zelo širok zgodovinski kontekst, ki vključuje Aristotela, Boethiusa, sv. Tomaža Akvinskega in zgodnje sodobne klasike. Njegov sklep je, da služi mereologija pri Brentanu za ohranitev vitalnega vidika biti, ki pa je osvobojen sumljivih modalnih pojmov: na tej točki začne Brentano zveneti skoraj tako kot Quine. Vendar je glavna razlika med njima v tem, da se zdi, da Brentano – zato da bi obšel modalnost – uvede preobilje metaforičnih smislov razlikovanja del/celota, ki se zdijo skoraj tako problematični kot izvirni modalni pojmi.

Tudi Brentanova stališča o jazu iz *Würzburger Metaphysikvorlesungen* v Antonellijevi predstavitvi zvenijo izrazito sobobno. Antonelli izpostavi protislovni značaj idealističnega pojmovanja jaza. Primarni referent izraza "jaz" je govoreča oseba, aristotelijanska substanca, ne pa transcendentalni subjekt. Refleksivni, na zavesti osnovan vidik izhaja iz dejanja refleksije in je dejanje, na katerega moramo raču-

nati najprej. Njegovo nadaljnje raziskovanje vodi mladega Brentana do pomembnosti intencionalnosti (ki postane odločilna v letih, ki sledijo) ter do stališč o nepopravljivosti tega, kar je neposredno dano v intencionalnih dejanjih.

Naj sedaj preidem na osišče Brentanove filozofske in empirične psihologije – pojem intencionalnosti. Predpostavimo, skupaj z Brentanom, da barva ne obstaja v naravi. Je eden od tistih fizičnih fenomenov, ki so dani samo v pojavnosti. Kaj se zgodi, ko vidim rdečo barvo zrelega paradižnika, tako da je moj intencionalni predmet ta rdeča barva? Ali je rdeča, kakor jo vidim, nekaj v mojem duhu in kaj je to? Antonelli primerja dve interpretaciji intencionalnega imanentnega predmeta: prva (Chisholmova) ga identificira kot posebni notranji predmet (ki je soroden čutnemu podatku), druga pa zanika obstoj takšnih posebnih predmetov. V skladu z drugo interpretacijo je intencionalni predmet nekega dejanja njegov dejanski, zunanji realni predmet, če kaj takega obstaja, in nič v realnosti (tudi noben notranji dejanski predmet), če ne obstaja nobena takšna zunanja stvar. Pomembno interpretacijsko jedro je predstavljeno s slavnim pismom Martyju iz leta 1905, v katerem Brentano trdi, da "ni nikoli vztrajal na tem, da je imanentni predmet 'reprezentirani objekt' (*tj*. notranji predmet)". Predmet reprezentacije konja je konj, ne njegova reprezentacija. Mayer-Hillebrand in Kraus sta poskušala ovreči ta del pričevanja, tako da sta ga skušala razložiti kot iluzijo prepoznega spregleda. Aquila in McAllister pa zaupata Brentanu samemu in se odločita za kontinuiteto med njegovim poznim in zgodnjim delom.

Po skrbni analizi se Antonelli odloči za drugi vidik. Pokaže na aristotelijanske vire Brentanovega stališča o intencionalnosti, pri čemer se osredotoči na zaznavanje. Ko zaznavam barvo, dobesedno ni ničesar, kar zaznavam. To ni niti nekaj objektivno fizičnega niti ni nekakšna stvar-v-glavi, "mentalna bitnost, ki je vsebovana v toku zavesti kot njen del" (str. 408). Ko to stališče posploši na nezaznavne reprezentacije, Antonelli poudari relacijsko naravo intencionalnih predmetov. Navaja *Wahrheit und Evidenz* (str. 87): imeti nekaj kot predmet preprosto pomeni reprezentirati to nekaj, ne pa dobesedno imeti notranji predmet v umu. Ta interpretacija tvori središče drugega dela knjige. Naj kritično pripomnim, da knjiga ne vsebuje povzemajočih in sklepnih poglavij, kar je obžalovanja vredno, saj bi kdo rad videl vse različne niti povezane skupaj. Poleg tega Antonellijev pristop ni zvest Brentanovemu lastnemu priporočilu iz *Philosophie der Geschichte der Philosophie*, ki ga Antonelli navaja na strani 146 svoje knjige: "Študij zgodovine filozofije ima smisel samo, če služi stvarnemu [*sachlich*] raziskovanju." Antonelli se nikoli ne opredeli in skoraj nikoli ne pove bralcu, katera izmed možnosti, ki jih obravnava, se mu zdi najbolj prepričljiva. Prav tako je izredno utrudljiv z izpostavljanjem povezav med Brentanom in sodobnim delom v filozofski psihologiji, kar je škoda.

Omenil sem že, da delo na mereologiji in jazu deloma zveni izrazito sodobno. Isto velja za Antonellijevo interpretacijo intencionalnosti: Brentana privede zelo blizu sodobnim "intencionalistom" v teoriji zavesti, kot je, na primer, Tye ali celo Lycan.

Naj omenim še dodatno vprašanje, ki bi lahko zbegalo bralca Brentana: brentanovska psihologija je introspektivna. V kakšni zvezi je takšen program z eksperimentalnim delom v psihologiji? Antonelli izpostavi to vprašanje v svoji knjigi o italijanskem privržencu Brentana in Meinongovem učencu Vittoriu Benussiju (v italijanščini *Percezione e coscienza nell'opera di Vittorio Benussi*, Pitagora, Bolognia 1996, v nemščini *Die experimentelle Analyse des Bewusstseins bei Vittorio Benussi*, Rodopi, Amsterdam 1994).

Benussijeva prizadevanja ponujajo del odgovora in Antonelli hoče pokazati kontinuiteto med filozofijo in eksperimentalno znanostjo v Brentanovi šoli. Naj omenim enega od glavnih vprašanj, ki jih obravnava navedena knjiga: ali so vizualne "iluzije" stvar čutnega vnašanja podatkov ali rezultat sodbene obdelave podatkov ali pa nečesa tretjega? Knjiga ponuja dober prikaz Benussijeve metode. Da bi odgovoril na navedeno vprašanje, se Benussi loti dolge serije poskusov, ki so narejeni tako, da spreminjajo nesodbene parametre situacije (na primer barvo v primeru vizualne iluzije). Ker se iluzorne značilnosti spreminjajo s spremembo neodvisne spremenljivke, sklepa, da iluzija ni primarno sodbena, in se odloči za tretjo možnost: iluzija je značilno zaznavna "produkcija reprezentacije", ki je na delu pri iluziji. Zdi se, da takšen pristop lepo ilustrira opisne uspehe v psihologiji. Vendar se na tej točki pojavi vprašanje, na katerega bi Brentano kot vztrajen bralec Milla lahko bil pozoren. Deskriptivna psihologija namreč izključuje obravnavo nastanka oziroma vzročnega izvora. Toda, ali ni "metoda variacije" – ki jo je podpirala Brentanova šola, Benussi pa jo je apliciral – ravno metoda vzročnega raziskovanja? Ali ni Benussi v svojem eksperimentu poskušal izolirati pravi vzročni dejavnik in opredeliti pravi vzročni nivo, na katerem postane pravilna vzročna razlaga mogoča?

prevedel Tomaž Jereb